

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The Right to Happiness and the Pursuit of Happiness as a Universal Human Right and Its Relationship with Other Fundamental Human Rights

Simindokht Kazemzadeh Houchghan¹, Ahmad Momenirad^{2*},
Mohammadreza Alipour³

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shah-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2024.461547.2666

Received:
7 May 2024

Accepted:
17 July 2024

Published:
5 May 2026

Abstract

The right to happiness and the pursuit of happiness, as a human right of a universal character, has been recognized in various international human rights instruments and conventions and maintains a close relationship with a broad range of fundamental human rights. This article seeks to clarify the status and dimensions of this right by examining it within the framework of the three generations of human rights, namely civil and political rights (first-generation), economic, social, and cultural rights (second-generation), and solidarity rights (third-generation). The central question of this study concerns the relationship between the right to happiness and the pursuit of happiness and other human rights within the international human rights system. In this regard, the article analyzes the connection between this right and fundamental human rights across each of the three generations of rights and demonstrates that the international human rights system, albeit often indirectly, emphasizes the necessity of creating the conditions required for individuals to enjoy a life of dignity and fulfillment. Adopting a descriptive-analytical methodology, the study finds that the right to happiness and the pursuit of happiness has been acknowledged and safeguarded through a range of international legal instruments and norms, particularly in connection with the protection of civil, political, economic, social, and cultural rights. This reflects the polycentric, evolving, and interdisciplinary nature of the right within the framework of international human rights law.

1. PhD student in Public Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: simindokhtkazemzadeh@gmail.com

2. (*Corresponding Author), Associate Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: momenirad@ut.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Public and International Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: mra_alipour@yahoo.com

Keywords: Right to Happiness, Pursuit of Happiness, Fundamental Human Rights, Generations of Human Rights, International Law.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled “The Right to Happiness and the Pursuit of Happiness in the International Human Rights System, with Emphasis on the Jurisprudence of the European Court of Human Right”, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Simindokht Kazemzadeh Houchghan: Conceptualization, Methodology, Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft.

Ahmad Momenirad: Validation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Mohammadreza Alipour: Validation, Supervision, Project Administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Kazemzadeh Houchghan, Simindokht, Ahmad Momenirad & Mohammadreza Alipour. “The Right to Happiness and the Pursuit of Happiness as a Universal Human Right and Its Relationship with Other Fundamental Human Rights”. *Journal of Legal Research*, 25, no. 65 (May 5, 2026), 75-98.

Extended Abstract

The right to happiness and the pursuit of well-being, as a universal human right, has been enshrined in a variety of international human rights instruments and conventions and maintains a substantial relationship with other fundamental human rights. This article examines the right within the framework of the three generations of human rights, namely first-generation civil and political rights, second-generation economic, social, and cultural rights, and third-generation solidarity or collective rights. The relationship between the right to happiness and the pursuit of happiness and other fundamental human rights across these three generations demonstrates the diverse and polycentric nature of this right and highlights the importance of creating conditions in which individuals are able to live meaningful, dignified, and fulfilling lives. It is precisely this concern that constitutes the central rationale and significance of the present study. Accordingly, the principal question addressed in this article is the extent to which the right to happiness and the pursuit of happiness is connected with other human rights within the international human rights system. The findings indicate that this right, although rarely recognized explicitly as an independent right, has nonetheless been indirectly affirmed through a wide range of international conventions, declarations, and legal norms. Its relationship with other fundamental rights emerges through the protection of civil, political, economic, social, and cultural rights. The study adopts a descriptive-analytical methodology in order to examine these interconnections within the broader framework of international human rights law. With respect to the first generation of human rights, which encompasses civil and political rights such as the right to life, liberty, and justice, the right to happiness is generally reflected through the protection of personal autonomy, individual freedoms, and the ability of individuals to pursue self-fulfillment. In this context, the enjoyment of happiness is closely linked to the preservation of human dignity and freedom from arbitrary interference. The second generation of human rights includes economic, social, and cultural rights. Within this category, the right to happiness is associated with equitable access to economic and social resources, social justice, and the provision of essential public services such as healthcare and education. This generation of rights emphasizes that genuine happiness cannot be achieved in the absence of minimum socio-economic guarantees and fair distribution of opportunities and resources. The third generation of human rights concerns collective and solidarity rights, particularly those centered on human flourishing and the improvement of quality of life. Within this framework, the right to happiness emerges as one of the underlying normative principles guiding efforts to create conditions in which individuals and communities may experience satisfaction, security, and social flourishing. This includes access to cultural, political, social, and economic opportunities that contribute to both individual and collective welfare. More broadly, the right to happiness and the pursuit of happiness may be understood as an important dimension of third-generation rights because the right to development encompasses economic, social, cultural, and political advancement capable of improving quality of life and ultimately contributing to both individual and collective welfare. Likewise, a healthy and sustainable environment constitutes a fundamental condition for human happiness. Environmental welfare is directly connected to individuals' physical and psychological health and therefore

significantly influences their sense of fulfillment and welfare. In the same vein, peace and security remain essential prerequisites for a stable and satisfying life, as sustainable happiness cannot be achieved in the absence of social peace and security. Numerous international legal instruments refer, either directly or indirectly, to the concepts of happiness, welfare, and human fulfillment. This perspective reflects the broader understanding that human rights are integrated and mutually reinforcing and that the pursuit of happiness constitutes an underlying normative value across the different generations of rights. Such an approach extends beyond individual welfare and also encompasses the wider social, economic, and environmental conditions necessary for human flourishing. Accordingly, the promotion of human rights is not limited merely to the protection of civil and political freedoms. It also requires addressing economic inequality, advancing social justice, ensuring environmental sustainability, and supporting peace-building efforts. This comprehensive approach recognizes that genuine happiness depend upon an integrated framework capable of accommodating the various dimensions of human and social life. Furthermore, the right to happiness and the pursuit of happiness are frequently regarded as essential aspects of human existence and human dignity. Although these concepts are not expressly articulated in classical human rights instruments such as the Universal Declaration of Human Rights, they remain implicitly embedded within the broader structure of fundamental human rights. In essence, the right to happiness and the pursuit of happiness should not be viewed as entirely autonomous rights but rather as concepts deeply interconnected with the broader human rights framework, which collectively seeks to promote dignity, equality, freedom, and well-being for all individuals. By safeguarding these interconnected rights, societies are better able to create conditions in which individuals may live fulfilling lives and realize their full human potential.

حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به‌عنوان یک حق بشری جهانی و ارتباط آن با سایر حقوق اساسی بشر

سیمیندخت کاظم‌زاده هوچقان^۱، احمد مؤمنی‌راد^۲، محمدرضا علی‌پور^۳

چکیده

حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به‌عنوان یکی از حقوق بشری با ماهیت جهانی، در اسناد و کنوانسیون‌های حقوق بشر مورد شناسایی قرار گرفته و با مجموعه‌ای از حقوق بنیادین بشر پیوندی وثیق دارد. این مقاله با هدف تبیین جایگاه و ابعاد این حق، آن را در چهارچوب سه نسل حقوق بشر شامل حقوق مدنی و سیاسی (نسل اول)، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (نسل دوم) و حقوق جمعی و همبستگی (نسل سوم) مورد بررسی قرار می‌دهد. مسئله اصلی پژوهش آن است که حق بر شادی و جستجوی خوشبختی چه نسبتی با سایر حقوق بشر در نظام بین‌المللی حقوق بشر دارد. در همین راستا ارتباط این حق با حقوق اساسی بشر در هر یک از نسل‌های سه‌گانه تحلیل شده و نشان داده می‌شود که نظام بین‌المللی حقوق بشر، هرچند اغلب به‌صورت غیرمستقیم بر لزوم فراهم‌سازی شرایط لازم برای برخورداری افراد از زندگی رضایت‌بخش و معنادار تأکید دارد. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی - تحلیلی و یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که حق بر شادی و جستجوی خوشبختی از طریق مجموعه‌ای از اسناد و مقررات حقوق بین‌المللی، به‌ویژه در پیوند با حمایت از حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مورد شناسایی و حمایت قرار گرفته است. این امر بیانگر ماهیت چندبعدی و میان‌رشته‌ای این حق در نظام

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

10.48300/jlr.2024.461547.2666

تاریخ دریافت:

۱۸ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۷ تیر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: simindokhtkazemzadeh@gmail.com

۲. (*نویسنده مسئول)، دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: momenirad@ut.ac.ir

۳. استادیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: mra_alipour@yahoo.com

بین‌المللی حقوق بشر است.

کلیدواژه‌ها: حق بر شادی، جستجوی خوشبختی، حقوق اساسی بشر، نسل‌های حقوق بشر، حقوق بین‌الملل.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «حق بر شادی و جستجوی خوشبختی در نظام بین‌الملل حقوق بشر با تأکید بر رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر»، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سیمیندخت کاظم‌زاده هوچقان: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی.

احمد مؤمنی‌راد: اعتبارسنجی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

محمدرضا علی‌پور: اعتبارسنجی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

کاظم‌زاده هوچقان، سیمیندخت، احمد مؤمنی‌راد و محمدرضا علی‌پور. «حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به‌عنوان یک حق بشری جهانی و ارتباط آن با سایر حقوق اساسی بشر»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۵، ش. ۶۵ (۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵)، ۷۵-۹۸.

مقدمه

حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به‌عنوان یک حق بشری جهانی توسط بسیاری از کنوانسیون‌ها و سندهای حقوق بشری تأیید شده است. ارتباط حق بر شادی با سایر حقوق اساسی بشر همواره پایدار است. به‌عنوان مثال حق بر سلامتی و حق بر حیات از حقوق ذاتی بشری هستند که در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی به رسمیت شناخته شده‌اند. حق بر سلامتی به دو بخش سلامت فیزیکی و سلامت روانی تقسیم می‌شود که هر دو تحت تأثیر متغیرهای مختلفی قرار دارند. ارتباط تنگاتنگی بین حق بر سلامت روانی و شادی وجود دارد؛ هرچه انسان شادتر باشد، سلامت روانی بیشتری دارد. بنابراین لازم است تعریفی از حق بر شادی و سلامتی و ارتباط آنها ارائه شود.

حق بر سلامتی ابتدا در ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد بیان شد که بر ارتقای استانداردهای زندگی و حل مسائل بین‌المللی مربوط به سلامتی تأکید داشت. سپس در اساسنامه سازمان بهداشت جهانی^۱ (۱۹۴۶) و ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) مورد توجه قرار گرفت. ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز این حق را تأیید می‌کند. همچنین «نیازهای زیستی در پرتو اسناد بین‌المللی شامل نیازهای مندرج در ۶ میثاق بین‌المللی از ماده ۱ تا ۲۷ است، این بخش از میثاق بین‌المللی حقوق بشر به بررسی نیازهای اساسی حقوق بشر از جمله حق زندگی و هر آنچه برای زندگی انسان لازم است، مانند آزادی و امنیت شخصی، حریم خصوصی، خانواده، حق شهروندی، آزادی اندیشه، حق داشتن شرایط کاری مناسب و عادلانه، حق غذا، سرپناه، پوشاک و امنیت اجتماعی کافی، حق بر سلامت، حق آموزش، حق مالکیت، حق مشارکت در زندگی فرهنگی، حق توسعه و پیشرفت می‌پردازد»^۲ که شادی و خوشبختی را نیز می‌تواند به‌طور ضمنی منعکس کند.

اگرچه حق بر شادی به‌صورت مستقیم در اسناد بین‌المللی مطرح نشده، اما ارتباط آن با حق بر حیات و سلامتی قابل استنباط است. شادی و فراهم بودن زمینه‌های آن باعث افزایش سلامت روانی و فیزیکی افراد می‌شود. حق بر شادی و خوشبختی هنوز در کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی درج نشده است. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر به استاندارد کافی برای زندگی و سلامت اشاره دارد. همچنین حق بر کار و مشارکت در حیات فرهنگی جامعه که متعاقب آن

1. World Health Organization

۲. احمد مؤمنی‌راد، ساناز بهبودی کلهری و سیدحسین ملکوتی هشتجین، «نیازهای زیستی انسانی به‌مثابه بنیان حقوق بشر و بازتاب آن در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و قانون اساسی ایران»، پژوهشهای حقوقی (مقالات آماده انتشار)، (۱۴۰۱)، ۷.

شادی و خوشبختی برای فرد پدید می‌آید، در اسناد بین‌المللی حقوق بشری پیش‌بینی شده است. اگرچه تاکنون آثار محدودی در خصوص «حق بر شادی و جستجوی خوشبختی» به نگارش درآمده است، با این حال حجم این پژوهش‌ها اندک و پراکنده است. از این رو دغدغه اصلی پژوهش حاضر آن است که این حق، چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیرمستقیم، در پیوند با سایر حقوق بشری مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد تا از این رهگذر، امکان تبیین و معرفی آن به عنوان حقی مستقل در عرصه حقوق بین‌الملل بشر فراهم شود.

در رابطه با پیشینه تحقیق می‌توان به کتاب «علم شادکامی» از اشتفان کلاین اشاره داشت که اگرچه رویکردی روان‌شناسانه و نه حقوقی دارد، اما در تشریح و تحلیل شادی و شادکامی، اثری قابل توجه بوده است. در این کتاب، تعریف شادی و راه‌های رسیدن و ماندگاری آن مورد توجه و دغدغه نویسنده بوده است. در گستره حقوق شاید بتوان گفت که اولین و جامع‌ترین کتابی که به موضوع شادی و حقوق بشر و سه نسل در ایران پرداخته، کتاب «شادی، حق فراموش‌شده» از محمدعلی دادخواه (۱۳۹۵) است. همچنین مجتبی انصاریان (۱۳۹۹) در مقاله «حق بر شادی» به بحث حق بر شادی از جنبه حقوق بین‌الملل پرداخته و قواعد حقوق بین‌الملل در زمینه شادی را با حقوق ایران مقایسه کرده است، اما به حق تنبلی و حقوق اسلام در معنای خاص آن اشاره‌ای نکرده است. مهری توتونچیان (۱۳۹۹) نیز در مقاله «حق بر شادی کودکان، جلوه‌ای از حقوق بشر در عصر مدرن» گریزی به حق بر شادی با توجه به حقوق بشر و البته در مورد کودکان زده است. یکی دیگر از آثار پژوهشی در ارتباط با موضوع مقاله حاضر، مقاله «غم مده، آه مده، جز به طرب راه مده؛ شادی حق موروثی» از محمدعلی دادخواه (۱۳۹۸) است که نویسنده شادی را به عنوان حقی بنیادین در گستره حقوق بشر به شمار می‌آورد.

با وجود این، علی‌رغم اشاراتی که به آثار پژوهشی پیش از این مقاله شد، باید این مسئله را مورد توجه قرار داد که این مقاله در سه مؤلفه با آثار پیشین می‌تواند متفاوت باشد؛ اول اینکه از جدیدترین آثار نشرشده در حقوق، چه در پایگاه‌های علمی داخلی مانند نورمگز و چه خارجی مانند گوگل اسکالر و اشپرینگر بهره برده است و همین بهره‌گیری، دال بر کنکاش نویسندگان برای پربارتر کردن غنای کار بوده است؛ دوم اینکه نویسندگان به واسطه مطالعه و غور در آثار جدید و قدیم، به سطح تحلیلی جامع‌و مانع رسیده‌اند و سوم اینکه در این مقاله در نسل دوم حقوق بشر، به مفهوم حق بر تنبلی اشاره شده است که همین تفاوت و سطح تحلیل، دال بر جنبه نوآورانه این مقاله است، چراکه حق بر تنبلی در هیچ کدام از آثار مورد مطالعه به‌طور جامع مورد بحث قرار نگرفته است. سؤال اصلی این مقاله این است که «حق بر شادی و جستجوی خوشبختی چه ارتباطی با سایر حقوق بشر در نظام بین‌المللی حقوق بشر دارد؟» و «آیا می‌توان حق بر شادی را به عنوان یک حق بشری جهانی قلمداد کرد؟» فرضیه این است که حق بر شادی به صورت

غیرمستقیم و ضمنی در قالب سایر حقوق بشری مانند حق بر اشتغال، حق بر سلامتی و حق بر رفاه اجتماعی مورد توجه قرار گرفته و می‌توان آن را به‌عنوان یک حق بشری جهانی محسوب کرد.

۱- تعریف شادی

شادی به حالت روانی و عاطفی گفته می‌شود که در آن فرد احساس رضایت، خوشحالی و خرسندی می‌کند. این حالت می‌تواند شامل تجربه‌های مثبت مانند لذت، سرور و آرامش باشد. برخی از نویسندگان معتقدند «تجربه شادی برای هرکسی متفاوت است؛ تا جایی که تفاوت‌های فرهنگی نیز بر مقدار و ماهیت شادی تأثیرگذار هستند».^۳ بر این اساس شادی به عوامل مختلفی بستگی دارد که می‌تواند شامل روابط اجتماعی، موفقیت‌های شخصی، سلامتی جسمی و روانی و همچنین محیط زندگی باشد. شادی به دو نوع عمده تقسیم می‌شود؛ شادی لحظه‌ای^۴ که این نوع شادی ناشی از تجربه‌های لذت‌بخش و لحظه‌ای است، مانند خوردن غذای خوشمزه، لذت بردن از یک سرگرمی یا گذراندن وقت با دوستان و شادی پایدار^۵ که این نوع شادی ناشی از احساس رضایت عمیق‌تر و بلندمدت از زندگی است که به دستیابی به اهداف شخصی، رشد فردی و احساس معنی و هدف در زندگی مرتبط است.^۶

شادی می‌تواند تأثیرات مثبتی بر سلامتی جسمی و روانی فرد داشته باشد و به بهبود کیفیت زندگی کمک کند. بنابراین شادی و خوشحالی یک حالت درونی است که ذهن و روان را درگیر می‌کند و از احساسات خوب، مثبت و یا حس رضایت از عملکرد در زندگی ناشی می‌شود. هر فردی می‌تواند عاداتی در خود ایجاد کند تا رضایت و شادی بیشتری را به زندگی خود دعوت کند. این کار مانند هر کار دیگری نیاز به تلاش دارد. شما هستید که می‌توانید آگاهانه انتخاب کنید و میزان شادی خود را در اختیار بگیرید.

۱-۱- مفهوم حق بر شادی

مفهوم «حق بر شادی» یا «حق خوشبختی» به این معنا است که هر فرد باید حق داشته باشد تا شادی و خوشبختی را تجربه کند و از آن بهره‌مند شود. این حق به‌عنوان یکی از حقوق انسانی مطرح می‌شود و بر اساس آن افراد نباید مورد تبعیض، ظلم، یا شرایطی قرار گیرند که مانع از شادی و خوشبختی آنان شود. حق بر شادی با بهزیستی ذهنی مرتبط است و نظریه‌های

۳. اشتفان کلاین، علم شادکامی، ترجمه نغمه صفاریان‌پور (تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۴)، ۲-۳.

4. Hedonic Happiness

5. Eudaimonic Happiness

6. Antonella Delle Fave, "Eudaimonic and hedonic happiness", in: Alex C. Michalos, *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (Dordrecht: Springer, 2020), 1999-2004.

مختلفی برای توضیح آن وجود دارد.^۷ نظریه لذت‌گرایانه شادی را به تجربه عاطفه مثبت و فقدان عاطفه منفی تعریف می‌کند.^۸ حق بر شادی^۹ و جستجوی خوشبختی از موضوعات اصلی تفکر بشر برای هزاران سال بوده‌اند. فیلسوفان یونان باستان مانند ارسطو و اپیکور، شادی را هدف نهایی زندگی می‌دانستند. در قرن هجدهم این مفهوم در اعلامیه استقلال ایالات متحده با حق «زندگی، آزادی و جستجوی شادی» گنجانده شد. مفهوم جستجوی خوشبختی در توسعه نظریه حقوق طبیعی نقش مهمی دارد. توماس جفرسون در اعلامیه استقلال ایالات متحده نوشت که همه افراد حق «زندگی، آزادی و تلاش برای خوشبختی» دارند (اعلامیه استقلال ایالات متحده، ۱۷۷۶).^{۱۰} این ایده در اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه نیز آمده که «هدف همه انجمن‌های سیاسی، حفظ حقوق طبیعی و غیرقابل توصیف انسان است. این حقوق عبارت‌اند از آزادی، مالکیت، امنیت و مقاومت به ظلم».^{۱۱}

اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) حق شادی را به رسمیت شناخته و بیان می‌کند که «هر کس حق دارد از سطح زندگی مناسب برای سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش از جمله غذا، پوشاک، مسکن و مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری برخوردار باشد و حق برخورداری از امنیت در صورت بیکاری، بیماری، ناتوانی، بیوه شدن، کهولت سن یا سایر فقدان معیشت در شرایطی که خارج از کنترل اوست».^{۱۲} این حق در اسناد حقوق بشر منطقه‌ای مانند کنوانسیون‌های اروپایی و آمریکایی نیز تأیید شده است. حق بر شادی یک مفهوم جدید در حقوق بین‌الملل است که به‌عنوان بخشی از حقوق بشر برای داشتن استانداردهای زندگی مناسب به رسمیت شناخته شده است. این قسمت به بررسی پیرامون حق شادی در اسلام و حقوق بین‌الملل می‌پردازد.

۲- حق بر شادی و خوشبختی در حقوق اسلام

در حقوق اسلام، حق بر شادی و خوشبختی به‌عنوان بخشی از حقوق طبیعی انسان‌ها شناخته

7. Lee Chen, "The right to happiness and public policy: An obligation for the state or an individual choice?", *International Journal of Happiness and Development*, 5, 2(2019), 155-177.

8. Peter Kuppens, Anu Realo & Ed Diener, "The role of positive and negative emotions in life satisfaction judgment across nations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1(2008), 75.

۹. شایان ذکر است که در این پژوهش ممکن است به جای شادی از واژه‌های خوشبختی، شادی، رفاه و ... استفاده شود که همه دلالت بر مفهوم شادی دارند.

۱۰. محمدعلی دادخواه، شادی، حق فراموش‌شده (تهران: نشر کلاس، ۱۳۹۵)، ۱۶۰.

11. Christopher Kaczor, "The Declaration of Independence: Inalienable Rights, the Creator, and the Political Order", *Nova et vetera*, 21, 1(2023), 249-274.

12. Gudmundur Alfredsson and Asbjørn Eide, *The Universal Declaration of Human Rights: A common standard of achievement* (Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2023)

می‌شود. این حقوق از منابع اصلی اسلام، یعنی قرآن و سنت پیامبر اسلام (ص)، استخراج می‌شوند. اسلام به‌طور کلی به زندگی متعادل، سرشار از رضایت و آرامش تأکید دارد و خوشبختی و شادی را به‌عنوان بخشی از زندگی مؤمنانه و پرهیزکارانه معرفی می‌کند. قرآن کریم در آیات متعدد به مفهوم شادی و خوشبختی اشاره دارد. به‌عنوان مثال در سوره یونس آیه ۵۸ «قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ»^{۱۳} که این آیه به مسلمانان یادآوری می‌کند که فضل و رحمت خداوند منبع اصلی شادی و خوشبختی است و باید از آن شاد باشند. همچنین در سوره بقره، آیه ۲۷۴، آمده است که «الَّذِينَ يُتَّفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»^{۱۴} این آیه به تشویق انفاق و کمک به دیگران که می‌تواند موجب خوشحالی و رفع نگرانی آنها شود، اشاره دارد. از امام حسین (ع) نقل است: «برای من ثابت است که رسول خدا (ص) فرموده: بهترین کارها پس از نماز، دل مؤمنی را شاد کردن است، اگر گناهی در کار نباشد»^{۱۵}.

در همین خصوص ادخال سرور، یکی از مفاهیم مهم در زمینه حق بر شادی و خوشبختی در حقوق اسلام است. ادخال سرور به معنای شادی بخشیدن به دیگران و ایجاد خوشحالی در زندگی آنها است. این عمل می‌تواند از طریق کمک‌های مادی، معنوی، عاطفی یا حتی با یک کلمه محبت‌آمیز انجام شود. لذا پیامبر اسلام (ص) نیز در احادیث و سنت خود به اهمیت شادی و خوشبختی در زندگی انسان‌ها و ادخال سرور تأکید کرده است. پیامبر (ص) فرمودند: «مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ بِكَلِمَةٍ يَلِطُّهَا بِهَا وَفَرَّجَ عَنْهُ كَرْبَتَهُ، لَمْ يَزَلْ فِي ظِلِّ اللَّهِ الْمَمْدُودِ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ مَا كَانَ فِي ذَلِكَ»^{۱۶} از این نظر یکی از بهترین اعمال از نظر پیامبر، شاد کردن قلب مؤمنان است^{۱۷}. این حدیث نشان می‌دهد که شادی و خوشحالی یک امر مطلوب و پسندیده در اسلام است و خوشحال کردن دیگران به‌عنوان یک عمل خیر شناخته می‌شود. امام صادق علیه‌السلام نیز در این رابطه حدیثی دارند با این مضمون که «مَنْ أَحَبَّ الْأَعْمَالَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِدْخَالَ السُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ: إِشْبَاعُ جُوعَتِهِ، أَوْ تَنْفِيسُ كَرْبَتِهِ، أَوْ قَضَاءُ دَيْنِهِ»^{۱۸-۱۹} این حدیث بر اهمیت کمک به دیگران و

۱۳. بگو به فضل و رحمت خدا، پس به آن شاد شوند؛ آن بهتر است از آنچه جمع می‌کنند.

۱۴. کسانی که اموال خود را شب و روز، پنهان و آشکارا، انفاق می‌کنند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی بزرگ است و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.

۱۵. حسین انصاریان، اهل بیت علیهم‌السلام - عرشیان فرش نشین (قم: نشر دارالعرفان، ۱۳۸۴)، ۱۲۵.

۱۶. هرکس برادر مسلمانش را با سخنی ملاطفت‌آمیز گرامی بدارد و اندوهش را برطرف سازد، تا در این حال است در سایه گسترده‌ای پوشیده از رحمت خدا به سر می‌برد.

۱۷. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، تحقیق علی‌اکبر الغفاری (تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۸۹ق)، ۲۰۶؛

محمد بن علی صدوق، علل الشرائع (نجف، المکتبه الحیدریه، ۱۳۸۵ق)، ۵۲۳.

۱۸. از محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند عزوجل، شاد کردن قلب مؤمن است؛ برآوردن نیاز گرسنگی او، یا رفع کردن

ایجاد شادی و رفع مشکلات آنها تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که انجام این اعمال نه تنها باعث خوشحالی فرد دیگر می‌شود، بلکه از اعمالی است که خداوند آنها را بسیار دوست دارد. فقه اسلامی بر اساس اصولی چون عدالت، احسان و همدلی بنا شده است. این اصول به طور مستقیم و غیرمستقیم به حق بر شادی و خوشبختی اشاره دارند. به طوری که تضمین عدالت اجتماعی و فردی، یکی از راه‌های دستیابی به شادی و خوشبختی است. انجام اعمال نیک و خیرخواهانه، که موجب شادی هم برای انجام‌دهنده و هم برای دریافت‌کننده می‌شود، ناظر بر اصل احسان است. توصیه به همدلی و کمک به یکدیگر، از جمله مواردی است که در اسلام تأکید شده و موجب افزایش شادی و خوشبختی در جامعه می‌شود که اصل همدلی را نشان می‌دهد. از طرف دیگر مصادیقی مانند زکات و صدقه و همچنین برگزاری اعیاد و جشن‌ها، همه نگرش مثبت و عملی حقوق اسلامی را در خصوص حق بر شادی و خوشبختی نشان می‌دهند. در ذیل به حق شادی به مثابه یک حق جهانی بشری در نظام بین‌الملل بشر پرداخته شده است.

۳- حق شادی به مثابه یک حق جهانی بشری در نظام بین‌الملل بشر

مفهوم حق شادی در اعلامیه استقلال ایالات متحده (۱۷۷۶) ذکر شده است؛ جایی که آمده: «همه انسان‌ها برابر آفریده شده‌اند و دارای حقوق غیرقابل اجتنابی مانند حیات، آزادی و جستجوی خوشبختی هستند. هرگاه حکومتی این اهداف را نقض کند، مردم حق دارند آن را تغییر داده یا ساقط کنند و حکومتی جدید بر اساس منافع عمومی ایجاد کنند».^{۲۰}

در اعلامیه استقلال ایالات متحده، «جستجوی خوشبختی» به عنوان یک حق غیرقابل انکار و تضمین شده در قانون اساسی در کنار حقوق «زندگی» و «آزادی» ذکر شده است.^{۲۱} اگر شادی مانند زندگی و آزادی است، دولت‌ها باید تضمین کنند که همه شهروندان از کیفیت بالایی شادکامی برخوردار باشند.^{۲۲} این اعلامیه اولین سندی است که «حق شادی» را در قوانین اساسی دموکراتیک و تأسیس دولت قانونی کرده است. این بیانیه قوی، حق تعقیب شادی را

گرفتاری او، یا پرداخت قرض او.

۱۹. میرزا حسین محدث نوری، مستدرک الوسائل، جلد ۱۲ (قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لإحياء التراث، ۱۴۰۸ق)، ۴۰۱.

20. Thomas Jefferson, *The Constitution of the United States of America, the Declaration of Independence; And the Articles* (Washington: A & D Publishing, 2018)

21. Edward J. Erler, *Property and the Pursuit of Happiness: Locke, the Declaration of Independence, Madison, and the Challenge of the Administrative State* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2019)

22. Patrick J. Charles, "Restoring 'Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness' in Our Constitutional Jurisprudence: An Exercise in Legal History", *William & Mary Bill of Rights Journal*, 20, 2(2011), 457-532.

برای افراد جامعه محفوظ می‌داند و تصریح می‌کند که دولت‌ها باید از رضایت افراد تحت حکومت خود اختیارات بگیرند. اگر حکومتی این اهداف را انکار کند، مردم حق دارند آن را تغییر داده یا لغو کنند و حکومت جدیدی تأسیس کنند که امنیت و شادی آنها را تضمین کند.^{۲۳}

چند سال پس از اعلامیه استقلال آمریکا، مجلس ملی فرانسه در سال ۱۷۸۹ اعلامیه حقوق بشر و مدنی را تصویب کرد که برای اولین بار در اروپا به اصطلاح «شادی» اشاره کرد. اگرچه این اصطلاح در مواد اعلامیه نیامده، اما در مقدمه آن تصریح شده است که «نمایندگان مردم فرانسه، جهل، فراموشی یا تحقیر حقوق بشر را تنها عامل بدبختی‌های عمومی و فساد دولت‌ها می‌دانند و تصمیم گرفته‌اند حقوق غیرقابل انکار انسان را بیان کنند... به منظور حفظ قانون اساسی و تصمیم گرفته‌اند حقوق قدرتمند خطاب به قوه مقننه و مجریه است تا رعایت سعادت (شادی) همگان.^{۲۴}» این اعلامیه قدرتمند خطاب به قوه مقننه و مجریه است تا رعایت حقوق طبیعی و مقدس انسانی را برای حفظ نظم و سعادت همگان یادآوری کند. بنابراین شادی بخشی از حقوق مقدس بشر تعریف شده است. همچنین قطعنامه A/RES/۶۶/۲۸۱ سازمان ملل در جولای ۲۰۱۲ که روز جهانی شادی را تعیین کرد، سند دیگری برای حمایت از پیشنهاد قانون اساسی کردن حق شادی است.^{۲۵} از نظر منابع حقوقی، قطعنامه ۶۶/۲۸۱ سازمان ملل یک قانون نرم با ارزش اساسی برای به رسمیت شناختن حق شادی است. این قطعنامه اهداف ملت‌ها را چنین تعریف می‌کند: «به رسمیت شناختن اهمیت شادی و رفاه به‌عنوان اهداف جهانی و دعوت از کشورهای عضو برای گرامیداشت «روز جهانی شادی» از طریق آموزش و فعالیت‌های افزایش آگاهی عمومی.^{۲۶}»

مجمع عمومی آگاهانه اعلام می‌کند که جستجوی شادی یک هدف اساسی بشریت است. در این سند، پس از روشن شدن این موضوع تأکید می‌شود که تشخیص ارتباط شادی و رفاه در اهداف سیاست‌های عمومی بسیار مهم است. همچنین نیاز به رویکردی فراگیر، عادلانه و متعادل به رشد اقتصادی که توسعه پایدار، ریشه‌کنی فقر و شادی و رفاه هر فرد را ترویج کند، مطرح می‌شود.^{۲۷}

سازمان ملل متحد شادی را به بُعد اقتصادی و عدالت اجتماعی مرتبط کرده و در سیاست‌های عمومی ابزاری برای دستیابی به آن شناسایی می‌کند. شادی به‌عنوان چیزی

23. Guven Ada & Hajdini Bojana, "The Pursuit of Happiness as a Universal Human Right", In: *Happiness And Contemporary Society: Conference Proceedings Volume* (Lviv, March, 20-21, 2021), 124-129.

24. Louis Henkin, "Revolutions and Constitutions", *Louisiana Law Review*, 45, 5(1989), 1023-1056.

25. United Nations, Resolution A/RES/66/281 adopted by the General Assembly on 28 June 2012, Available at: <http://undocs.org/A/RES/66/281>

26. Ibidem

27 United Nations, *World Happiness Report 2020* (New York: United Nations, Sustainable Development Solutions Network, 2020)

لموس درک می‌شود که همه از جمله افراد کم‌برخوردار، باید توانایی بهره‌مندی از آن را داشته باشند. اسناد بین‌المللی حقوق بشر با شناسایی حق‌ها، امکان تعقیب و پیگیری آنها را برای دولت‌ها فراهم می‌کنند. در بیانیه استقلال ایالات متحده، حق بر شادی یا تعقیب آن به‌عنوان حقی که دولت موظف به حمایت از آن است، بیان شده است. توماس جفرسون در اعلامیه ۱۷۷۶، حق بر شادی را در کنار آزادی به‌عنوان یکی از حقوق قطعی انسان‌ها می‌داند.^{۲۸}

اسناد بین‌المللی حقوق بشر به‌طور غیرمستقیم به تکلیف دولت‌ها در شاد کردن مردم اشاره دارند. نخستین سندی که بر شناسایی حق تعقیب شادی توسط دولت‌ها تأکید می‌ورزد و آن را اصل پایه‌ای نظام حقوقی قرار می‌دهد، اعلامیه حقوق ویرجینیا است.^{۲۹} در ۱۹ جولای ۲۰۱۱، مجمع عمومی سازمان ملل قطعنامه‌ای^{۳۰} با عنوان «شادی»: به‌سوی یک رویکرد کل‌نگر به توسعه» تصویب کرد.^{۳۱} این قطعنامه، دولت‌های عضو را به گام‌های مؤثر برای گنجاندن شادکامی در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های توسعه فراخواند. بر طبق این قطعنامه، شادی یک هدف اساسی برای همه افراد بشر دانسته شد.^{۳۲} اسناد منطقه‌ای حقوق بشر، مانند کنوانسیون‌های آمریکایی و آفریقایی حقوق بشر، حق شادی را به‌طور ضمنی به‌عنوان یک حق جهانی به رسمیت شناخته‌اند. به‌عنوان مثال ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی، حق بر حیات را به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین حقوق برای بهره‌مندی از شادی تأیید کرده است. ماده ۱۰ این کنوانسیون به حق آزادی انتخاب شغل و ممنوعیت کار اجباری اشاره دارد که زمینه‌ساز رفاه و خوشبختی است.

در تاریخ ۱۹ سپتامبر ۲۰۱۸، پرونده‌ای به دیوان آمریکایی حقوق بشر ارجاع شد که مربوط به انفجار کارخانه آتش‌بازی در سانتو آنتونیو دو جیزس بود. این انفجار در ۱۱ سپتامبر ۱۹۹۸ منجر به فوت ۶۴ نفر، از جمله ۲۲ کودک شد. کمیسیون حقوق بشر، دولت برزیل را به دلیل نقض موارد زیر مسئول دانست:

۱- نقض حق زندگی و امنیت شخصی قربانیان و خانواده‌هایشان به دلیل عدم اجرای وظایف بازرسی و نظارت.

۲- نقض حقوق کودکان که باید از شادی دوران خود بهره‌مند می‌شدند.

۳- نقض حق کار به دلیل آگاهی از خطرات جدی برای زندگی و رفاه کارگران.

28. Carli N. Conklin, "The Origins of the Pursuit of Happiness", *Washington University Jurisprudence Review*, 7, 2(2015), 195.

۲۹. مجتبی انصاریان، «حق بر شادی»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۱، ۳۷ (۱۳۹۹)، ۳۳-۵۷.

30. Mira Debs, et al., "Happiness-oriented parents: An alternative perspective on privilege and choosing schools", *American Journal of Education*, 129, 2(2023), 145-176.

۳۱. دادخواه، پیشین، ۱۶۰.

32. Min Ji Kim, "Happiness, politics and education reform in South Korea: building 'happy human capital' for the future", *Comparative Education*, 59, 4(2023), 489-505.

۴- نقض اصل برابری و عدم تبعیض.

۵- نقض حمایت قضایی به دلیل عدم فراهم کردن امکان دسترسی به عدالت.

در نتیجه دیوان علیه برزیل رأی صادر کرد، زیرا کارگران مجبور به کار در شرایط سخت و تبعیض آمیز بودند که رفاه و شادی آنها و فرزندانشان را از بین برده بود. دولت برزیل همچنین حق شرایط ایمن محیط کار را، که در ماده ۲۶ کنوانسیون آمریکایی آمده، نقض کرده بود. این پرونده به طور ویژه به اهمیت حق بر شادی و جستجوی خوشبختی در نظام بین‌المللی حقوق بشر اشاره دارد.^{۳۳}

۳-۱- ارتباط نسل یکم حقوق بشر با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی (حقوق سیاسی و مدنی)

برخی اندیشمندان مانند فریدمن معتقدند که وظیفه دولت، حداکثر کردن آزادی افراد است تا هرکس بتواند اهداف رفاهی یا غیررفاهی خود را برآورده سازد.^{۳۴} این حقوق در مواد ۲ تا ۲۱ جهانی حقوق بشر برجسته شده‌اند.^{۳۵} حقوق بشر نسل یکم که به‌عنوان حقوق مدنی و سیاسی شناخته می‌شوند، شامل حقوقی هستند که هدف آنها حفاظت از آزادی‌های فردی و تضمین مشارکت افراد در زندگی سیاسی و مدنی جامعه است. این حقوق در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی تأکید شده‌اند. برخی از این حقوق شامل حق بر زندگی، آزادی بیان، آزادی مذهب، و حق بر محاکمه عادلانه هستند. ارتباط این حقوق با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی را می‌توان به این صورت ارزیابی کرد. افراد می‌توانند عقاید و نظرات خود را آزادانه بیان کنند و به جستجوی معنای زندگی و خوشبختی بپردازند. این آزادی به افراد اجازه می‌دهد که بدون ترس از سرکوب در فعالیت‌های فرهنگی، هنری و اجتماعی مشارکت کنند که می‌تواند منبع شادی و رضایت باشد. این مسئله در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد تأکید قرار گرفته است: «هر فردی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد.» در این گستره، افراد می‌توانند باورها و عقاید مذهبی خود را انتخاب کنند و آنها را به روش دلخواه خود اجرا کنند که این امر به احساس آرامش و سعادت روحی کمک می‌کند، که در ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر این‌گونه آمده است: «هر فردی حق آزادی فکر، وجدان و مذهب دارد.» از نظر امنیت فردی و اجتماعی نیز می‌توان گفت که امنیت و ثبات اساسی‌ترین نیازهای انسانی هستند که بدون آنها شادی و خوشبختی ممکن نیست. این امر را می‌توان در ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و

33. "Inter-American Court of Human Rights, Case of the Workers of the Fireworks Factory in Santo Antônio de Jesus and their Families v. Brazil, judgement of 15 July 2020 (Preliminary objections, merits, reparations and costs)". Available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_407_ing.pdf

۳۴. میلتنون فریدمن، سرمایه‌داری و آزادی، ترجمه غلامرضا رشیدی (تهران: نشر نی، ۱۳۷۷)، ۴۳.

35. Titus Corlataan, "Right to Happiness: A Challenge for International Organizations and Governments" (Proceedings of the 14th International RAIS Conference, August 19-20, 2019), 14.

سیاسی نیز مشاهده کرد: «حق زندگی به‌موجب این میثاق ذاتی هر انسان است. این حق باید به‌وسیله قانون حمایت شود.» حفاظت از حق زندگی اساسی‌ترین نیاز برای دستیابی به هرگونه رضایت و خوشبختی است و افراد باید بتوانند بدون ترس از تهدیدات و خشونت‌ها زندگی کنند و از شکستن چهارچوب حریم خصوصی خود نیز در امان باشند. احترام به حریم خصوصی افراد باعث می‌شود که آنها احساس امنیت و آزادی بیشتری در زندگی شخصی خود داشته باشند که این امر به خوشبختی و رضایت کلی کمک می‌کند.

حق بر مشارکت در حکومت نیز یکی از مؤلفه‌های مورد بحث در نسل اول حقوق بشر بوده است و در ماده ۲۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است: «هر فردی حق آزادی تجمع و تشکیل انجمن‌های مسالمت‌آمیز دارد.»^{۳۶} امکان مشارکت در فرایندهای سیاسی و داشتن نفوذ در تصمیم‌گیری‌ها، باعث احساس مسئولیت و ارتباط بیشتر با جامعه می‌شود. این مشارکت می‌تواند به رضایت از زندگی اجتماعی و احساس تحقق اهداف مشترک منجر شود. امکان برقراری ارتباط با دیگران و تشکیل انجمن‌ها برای پیگیری منافع مشترک، به تقویت روابط اجتماعی و احساس همبستگی کمک می‌کند که این موارد از عوامل مهم شادی و خوشبختی هستند. در نتیجه حقوق بشر نسل یکم با فراهم کردن شرایطی که در آن افراد بتوانند آزادانه و با امنیت زندگی کنند، به جستجوی خوشبختی و دستیابی به شادی کمک می‌کنند. بدون تحقق این حقوق اساسی، افراد قادر نخواهند بود به‌طور کامل پتانسیل‌های خود را شکوفا کنند و به رضایت و شادی واقعی دست یابند.

۳-۲- ارتباط نسل دوم حقوق بشر با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی (حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)

نسل دوم حقوق بشر شامل حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که به حمایت از رفاه اجتماعی و بهبود شرایط زندگی افراد جامعه می‌پردازد. این حقوق شامل مواردی مانند حق بر کار، حق بر بهداشت، حق بر آموزش، و حق بر یک زندگی با شأن و منزلت است. این حقوق در اسناد بین‌المللی مختلفی مانند میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۳۷} آمده‌اند. قواعد طبقه‌بندی‌شده در این نسل از جمله حقوقی هستند که هم‌زمان با قواعد نسل اول پدید آمدند، اما شناسایی آنها به لحاظ فلسفی و نظری پس از حقوق مدنی و سیاسی صورت گرفت و از آن زمان دارای جایگاه ویژه‌ای در نظام حقوق بین‌الملل بشر شدند که علت و سبب آن

36 Manfred Nowak, *Introduction to the international human rights regime* (Leiden; Boston: Brill, 2021)

37. ICESCR

نیز وقوع اوضاع و احوال اجتماعی متفاوت با دوره گذشته بود.^{۳۸}

ارتباط نسل دوم حقوق بشر با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به این شکل است که این حقوق به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر بهبود کیفیت زندگی افراد تأثیر می‌گذارند و زمینه‌ساز دستیابی به شادی و خوشبختی می‌شوند.^{۳۹} به طور مثال حق بر کار را می‌توان این‌گونه تبیین کرد که داشتن شغلی مناسب و درآمد کافی برای تأمین نیازهای اساسی و احساس امنیت اقتصادی، می‌تواند به افراد احساس رضایت و خوشبختی بدهد.^{۴۰} ماده ۷ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۴۱} به اهمیت شرایط کاری ایمن و سالم، ساعات کاری منصفانه، دستمزد مناسب و فرصت‌های ارتقای شغلی تأکید دارد. چنین شرایطی می‌تواند به افزایش رضایت و کیفیت زندگی افراد کمک کند.

یکی از نکاتی که کمتر در مقالات مشابه بدان پرداخته شده است، حق بر تنبلی^{۴۲} با توجه به حق بر شادی است. حق بر تنبلی مفهومی است که توسط نویسنده و فعال سیاسی پاول لافارگ^{۴۳}، در کتابی به همین نام مطرح شده است. این کتاب اولین بار در سال ۱۸۸۳ منتشر شد و در آن لافارگ به بررسی و نقد فرهنگ کاری که سرمایه‌داری ترویج می‌دهد، می‌پردازد.^{۴۴} به طور خلاصه حق بر تنبلی به معنای حق افراد برای استراحت و لذت بردن از زندگی به جای کار بی‌وقفه و استثمار است. این مفهوم نقدی بر نظام سرمایه‌داری و تأکید بر اهمیت توازن بین کار و زندگی است. حق بر تنبلی به عنوان یک حق بشری مطرح نشده است، اما ایده‌های آن می‌تواند به بحث‌هایی درباره‌ی حقوق اقتصادی و اجتماعی مرتبط باشد. به عنوان مثال حقوق بشر شامل حق بر استاندارد زندگی مناسب، حق بر استراحت و اوقات فراغت و همچنین حق بر شرایط کاری منصفانه و رضایت‌بخش است. این حقوق در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مطرح شده‌اند. در بین سه نسل حقوق بشر، می‌توان گفت که حق بر تنبلی به نوعی در نسل دوم قرار می‌گیرد. این نسل شامل حقوقی است که به رفاه اقتصادی و اجتماعی افراد مربوط می‌شود. مثال‌هایی از این حقوق شامل حق بر کار،

۳۸. مهدی ذاکریان، مفاهیم کلیدی حقوق بشر بین‌المللی (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۳)، ۲۲۲.

39. Dorine E. Van Norren, "The sustainable development goals viewed through gross national happiness, Ubuntu, and Buen Vivir", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 20, 3(2020), 431-458.

40. Jim Ife, Karen Soldatić and Linda Briskman, *Human rights and social work* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 13-29.

41. No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. In particular, no one shall be subjected without his free consent to medical or scientific experimentation.

42. The Right to Be Lazy

43. Paul Lafargue

44. Paul Lafargue, *The right to be lazy and other writings* (New York: New York Review Books, 2022)

حق بر آموزش و حق بر استاندارد مناسب زندگی است. حق بر تنبلی می‌تواند به‌طور مستقیم این نسل حقوق مرتبط باشد، به‌خصوص با حق بر استراحت و اوقات فراغت (ماده ۲۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر). این حق تأکید می‌کند که افراد باید زمان کافی برای استراحت و بازیابی انرژی خود داشته باشند و نباید به کار بیش از حد مجبور شوند. از نظر نویسندگان مقاله حاضر، حق اوقات فراغت باید جزئی لاینفک از زندگی انسان باشد. این در حالی است که حق بر تنبلی مانع پیشرفت و رشد انسانی است و با فراغت متفاوت است. اگر حق بر تنبلی را این‌گونه تبیین کنیم که انسان در رسیدگی به امور یا وظایف خود کوتاهی می‌کند، نمی‌توان این حق را به‌راحتی به رسمیت شناخت، چراکه باعث خمودگی و ترویج بی‌مسئولیتی در جامعه انسانی می‌شود. ورای بحث حق بر تنبلی، در نسل دوم حقوق بشر مصادیق دیگری وجود دارند که با شادی مرتبط هستند. دسترسی به خدمات بهداشتی مناسب و بهره‌مندی از سلامت جسمی و روانی، اساس تجربه زندگی باکیفیت و خوشبختی است. در خصوص حق آموزش و مسکن نیز می‌توان گفت که آموزش و تحصیل نه‌تنها به افراد دانش و مهارت‌های لازم را برای زندگی بهتر می‌دهد، بلکه فرصتی برای رشد فردی و اجتماعی فراهم می‌آورد که می‌تواند به افزایش رضایت و شادی منجر شود. این مسئله را می‌توان در ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^{۴۵} مشاهده کرد. به‌طوری که این ماده به اهمیت دسترسی به آموزش برای همه اشاره دارد. آموزش می‌تواند به توسعه فردی و اجتماعی، افزایش فرصت‌های شغلی و بهبود کیفیت زندگی منجر شود که همه اینها می‌توانند به افزایش خوشبختی کمک کنند.^{۴۶} همچنین داشتن مسکن مناسب و ایمن به افراد احساس امنیت و آسایش می‌دهد که از عوامل مهم خوشبختی است. بر همین مبنا ماده ۱۱ میثاق^{۴۷}، استاندارد زندگی کافی را مورد توجه قرار داده است؛ این ماده به حق هر فرد برای دسترسی به مسکن مناسب، غذا، آب و سایر نیازهای اساسی برای داشتن یک زندگی با شأن و منزلت انسانی اشاره دارد. تأمین این نیازها می‌تواند به افزایش احساس رضایت و خوشبختی کمک کند. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر را نیز باید مورد توجه قرار داد که به حق هر فرد برای بهره‌مندی از تأمین اجتماعی اشاره دارد. تأمین اجتماعی می‌تواند به افراد کمک کند تا از نیازهای اساسی خود برخوردار شوند و در نتیجه احساس امنیت و رضایت بیشتری داشته باشند. حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌صورت مستقیم بر بهبود کیفیت زندگی افراد تأثیر

45. The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to education. They agree that education shall be directed to the full development of the human personality and the sense of its dignity, and shall strengthen the respect for human rights and fundamental freedoms.

46. John F. Helliwell, Richard Layard & Jeffrey D. Sachs, "The happiness agenda: The next 10 years", World Happiness Report, 2023, 15. https://files.worldhappiness.report/WHR23_Ch01.pdf

47. The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to an adequate standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing and housing, and to the continuous improvement of living conditions.

می‌گذارند و زمینه‌ساز دستیابی به شادی و خوشبختی می‌شوند.^{۴۸} این حقوق با تأمین نیازهای اساسی زندگی، ایجاد شرایط مناسب کاری، دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی و فراهم آوردن امنیت اجتماعی، به افراد امکان می‌دهند تا در شرایطی بهتر زندگی کنند و به دنبال خوشبختی باشند. تحقق این حقوق، به‌عنوان یکی از پایه‌های اساسی زندگی باکیفیت، نقش مهمی در ایجاد شرایطی ایفا می‌کند که در آن افراد بتوانند به شادی و خوشبختی دست یابند. در واقع تحقق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان یکی از پایه‌های اساسی زندگی باکیفیت، نقش مهمی در ایجاد شرایطی ایفا می‌کند که در آن افراد بتوانند به شادی و خوشبختی دست یابند.

۳-۳- ارتباط نسل سوم حقوق بشر با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی (حقوق همبستگی)

نسل سوم حقوق بشر، که به‌عنوان حقوق همبستگی نیز شناخته می‌شوند، شامل حقوقی است که به مسائل و چالش‌های جمعی و جهانی می‌پردازند. این حقوق بر همکاری و همبستگی بین‌المللی تأکید دارند و شامل حقوقی مانند حق بر توسعه، حق بر صلح، حق بر محیط زیست سالم و حق بر میراث مشترک بشریت هستند.^{۴۹} ارتباط نسل سوم حقوق بشر با حق بر شادی و جستجوی خوشبختی به این شکل است که این حقوق به‌صورت گسترده‌تری به ایجاد شرایطی پایدار و عادلانه در سطح جهانی کمک می‌کنند که در آن افراد می‌توانند به زندگی شاد و خوشبخت دست یابند.

توسعه رو به گسترش انسانی، بین‌المللی، اجتماعی و اخلاقی حقوق بین‌الملل و حقوق بشر به همراه کاستی‌های نسل اول و دوم، نسل سوم حقوق بشر را به وجود آورد.^{۵۰} نسل سوم حقوق بشر نمادی از تحولات مفاهیمی در حقوق بین‌الملل است که به‌طور مداوم در گذر زمان پویایی را نشان می‌دهد. این دوره با ضرورت‌هایی مانند حفظ صلح بین‌المللی پس از جنگ جهانی اول و دوم، نابرابری‌های اقتصادی بین کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، و حفاظت از محیط زیست مواجه بود. این چالش‌ها نه‌تنها نیازمند تلاش دولت‌ها بلکه با مشارکت گروه‌های غیرحکومتی و جامعه بین‌المللی قابل حل است. به این ترتیب حقوق جدیدی تحت عنوان برادری و همبستگی شناسایی شد که در ماده ۲۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز ذکر شده است.^{۵۱} این برادری به معنای همسویی و همخوانی بین ارکان مختلف جامعه بین‌المللی و

48. Vijay Shankar Yadav and Brijmohan Singh, "Evaluating the Human Rights Perspective on Sustainable Development Goals Accessible Health Coverage", *Journal of Law and Sustainable Development*, 11, 6(2023), e1254.

49. Bertrand G. Ramcharan et al., *The Universality of Human Rights: A Handbook* (Leiden: Brill Nijhoff, 2023)

۵۰. مریم محمودی، «تأثیر فناوری فضایی بر حقوق بشر» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۹۳)، ۶۶.

۵۱. ذاکریان، پیشین، ۲۲۴.

داخلی است که در تضمین حقوق بشر مشارکت دارند. این نوع از حقوق نشان‌دهنده نتایج انکار صریح دولت - ملت و کفایت آن در تأمین انواع حقوق بشر در نیمه قرن بیستم است.

حق بر شادی و جستجوی خوشبختی معمولاً به‌عنوان یک حق انسانی بنیادی شناخته می‌شود که در اسناد مختلف بین‌المللی به آن اشاره شده است. این حق می‌تواند به‌عنوان یکی از ابعاد مهم حقوق نسل سوم در نظر گرفته شود، زیرا حق بر توسعه شامل توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که می‌تواند موجب بهبود کیفیت زندگی و درنهایت شادی و خوشبختی فردی و جمعی شود. حق بر محیط زیست سالم نیز از حقوق پراهمیت در زمینه شادی‌آفرینی انسان می‌تواند باشد. به‌طوری که داشتن محیط زیست سالم و پایدار به‌طور مستقیم به سلامت جسمی و روانی افراد مرتبط است^{۵۲} که به‌نوبه خود می‌تواند بر احساس شادی و خوشبختی تأثیر بگذارد. در این راستا صلح و امنیت یکی از پیش‌شرط‌های اساسی برای زندگی آرام و خوشبختی افراد است. بدون صلح، دستیابی به شادی پایدار ممکن نیست. در بسیاری از اسناد بین‌المللی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به حق بر شادی و جستجوی خوشبختی اشاره شده است. برای مثال ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک، که در سال ۱۹۸۹ توسط سازمان ملل متحد تصویب شد، اعلام می‌کند که «در تمام تصمیمات مربوط به کودکان، بهترین منافع آنها از نظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مدنظر قرار می‌گیرد.» این ماده به معنایی گسترده از شادی و خوشبختی اشاره دارد که به منفعت کودکان بستگی دارد. همچنین اصل ۲۴ ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز به جلوگیری از تبعیض و ایجاد شرایط برای توسعه فردی و اجتماعی، به‌گونه‌ای که برای دستیابی به حداکثر خوشبختی آزادی انسانی ضروری است، اشاره می‌کند. در اینجا ارتباط نسل سوم حقوق بشر با حق بر شادی و خوشبختی به‌منزله حقوق همبستگی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های حقوق بشر، از طریق کنوانسیون‌ها و مواد حقوق بین‌المللی تأیید می‌شود. این ارتباط به‌منظور ایجاد جامعه‌ای عادلانه‌تر و بهتر برای همه افراد، با توجه به نیازها و خواسته‌های آنها تأکید می‌شود. چه اینکه این اسناد با تأکید بر حقوق جمعی و همبستگی بین‌المللی، نشان‌دهنده اهمیت شادی و خوشبختی به‌عنوان یک هدف نهایی حقوق بشر هستند. دستیابی به این اهداف نیازمند همکاری و مشارکت بین‌المللی و ملی در زمینه‌های مختلف حقوق بشر است؛ بنابراین حقوق نسل سوم و اسناد بین‌المللی مرتبط، چهارچوبی را برای تحقق حق بر شادی و جستجوی خوشبختی فراهم می‌کنند و تأکید بر همبستگی و همکاری جهانی برای دستیابی به این اهداف را برجسته می‌سازند.

52. Julia Whitaker and Alison Tonkin, *Play and Health in Childhood: A Rights-based Approach* (New York: Routledge, 2023), 25-44.

نتیجه‌گیری

در فقه حقوق اسلام، حق بر شادی و خوشبختی به‌عنوان یکی از حقوق اساسی انسان‌ها مورد توجه قرار گرفته است. اسلام از طریق تعالیم قرآنی و سنت پیامبر (ص)، اصول فقهی و توصیه‌های عملی، راه‌های مختلفی را برای دستیابی به شادی و خوشبختی در زندگی فردی و اجتماعی ارائه داده است. با رعایت این تعالیم، مسلمانان می‌توانند به یک زندگی متعادل، پر از شادی و رضایت دست یابند. همان‌طور که در گفتار امام حسین (ع) و رسول اکرم (ص) آورده شده است، شاد کردن دل مؤمن بهترین کارها پس از نماز دانسته شده است و همین مسئله اهمیت شادی در اسلام را نشان می‌دهد. در گستره حقوق بین‌الملل و نسل اول تا سوم حقوق بشر نیز می‌توان گفت که نسل اول حقوق بشر شامل حقوق سیاسی و مدنی مانند حق حیات، آزادی، و عدالت است. حق بر شادی و خوشبختی به‌عنوان بخشی از این حقوق، معمولاً در قالب آزادی شخصی و حق بهره‌مندی از منافع فردی تأکید می‌شود. همچنین نسل دوم حقوق بشر شامل حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. در این نسل، حق بر شادی و خوشبختی به‌عنوان جزئی از حقوق اقتصادی و اجتماعی با تأکید بر توزیع عادلانه و منصفانه منابع، حمایت از زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی، و دسترسی به خدمات اساسی مانند بهداشت و آموزش مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین در نسل دوم حقوق بشر، در این مقاله به حقی به نام حق بر تنبلی پرداخته شده است. حق بر تنبلی به‌طور مستقیم در اسناد حقوق بشر مطرح نشده است، اما می‌توان آن را با حقوقی مانند حق بر استراحت و اوقات فراغت مرتبط دانست. در خصوص ارتباط حق بر شادی و حق بر تنبلی، می‌توان گفت که در صورت تداخل، ممکن است به‌طور غیرمستقیم تأثیرگذار باشند. به‌عنوان مثال فردی ممکن است به دلیل شرایط جسمی یا روانی نتواند از فرصتهایی که برای دستیابی به شادی لازم است، بهره‌مند شود و این می‌تواند با حق بر تنبلی ارتباط داشته باشد. به‌عنوان یک اصل عمومی، حقوق بشر سعی در ایجاد شرایطی دارند که افراد بتوانند به حق بر شادی خود دست یابند و در عین حال، احترام به حق بر تنبلی افراد را تأمین می‌کنند تا بتوانند بر اساس شرایط خود زندگی کنند. نسل سوم حقوق بشر نیز شامل حقوق فردی و جمعی است که به توسعه انسان‌محور و بهبود کیفیت زندگی افراد می‌پردازد. در این نسل، حق بر شادی و خوشبختی به‌عنوان یکی از اصول اساسی تأکید بر دستیابی به سطحی از زندگی که فرد رضایتمند و خوشحال باشد، دارد و این شامل فرصت‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است.

از آنجایی که حقوق اساسی بشر ریشه در ذات و فطرت انسان دارد، نمی‌توان چنین حقوقی را به‌هیچ‌عنوان نادیده انگاشت و پایمال نمود. انسان برای زندگی و حیات آفریده شده است، اگر چنین حقی محترم شمرده نشود، آیا می‌توان سایر حقوق را نیز قابل بقا دانست؟ بی‌شک کلیه

حق‌های بشری دارای درهم تنیدگی و وابستگی ناگسستنی هستند که چه‌بسا با تضييع یک حق سایر حقوق نیز به‌تبع پایمال گردند. بنابراین کلیه حقوق برشمرده‌شده بشری، حقوقی مشترک میان همه انسان‌های کره خاکی هستند. حق بر شادی که دغدغه اصلی این پژوهش بود، در قوانین اساسی کشورهایی مانند آمریکا و فرانسه به رسمیت شناخته شده که این نشان‌دهنده اهمیت این مسئله در جوامع پیشرفته بشری است، اما علی‌رغم اهمیت و جایگاه ویژه آن، این حق در عرصه بین‌المللی مغفول مانده است. حق بر شادی یا جستجوی خوشبختی را، از آنجایی که میان کلیه انسان‌ها مشترک است و گرایش نهایی بشر به شادکامی و شاد زیستن است، می‌توان یک حق بشری جهانی دانست که در کلیه حقوق بشری مستتر است. اعلامیه جهانی حقوق بشر که حقوق اساسی بشری را برشمرده و رعایت آن را از دولت‌های عضو می‌خواهد، به حق بر شادی هیچ اشاره‌ای نکرده است، اما با بررسی حقوق مختلف مندرج در این سند می‌توان به یک حق پنهان و مستتر در کلیه حقوق بشری پی برد و آن حق بر شادی است. برای نمونه فردی که حق بر سلامت از وی سلب گردد، به هر علتی که باشد، خواه سلامت جسمی و خواه روحی، حق وی بر شادی نیز تضييع می‌گردد، چراکه فرد دچار بیماری نمی‌تواند شاد باشد، هرچند که بخواهد وانمود به شاد بودن کند. از این رو دولت‌ها با فراهم نمودن ابزار و تسهیلات لازم باید حق بر سلامت را برای شهروندان خود تضمین کنند تا به‌واسطه آن، حق بر شادی نیز تضمین گردد. یا اگر حق بر آموزش سلب گردد، باعث سلب حق بر شادی نیز می‌گردد؛ چراکه بشر همواره دوست دارد به کمال برسد و راه به کمال (از هر نوع که باشد) رسیدن نیز از طریق آموزش ممکن است، حال دولتی که ابزار لازم جهت آموزش دیدن افراد را فراهم نکند، بی‌شک حق بر شادی افراد را نیز تضييع می‌نماید. بدیهی است که حق بر شادی ارتباط ناگسستنی با سایر حقوق بشری دارد و به‌واسطه این ارتباط ناگسستنی، ضرورت دارد تا این حق از یک حق تبعی به یک حق اصلی بشر در اسناد بین‌المللی به رسمیت شناخته شود تا دولت‌ها، متعهد به تضمین چنین حقی برای افراد جامعه خود شوند. اگرچه سازمان ملل در سال ۲۰۱۲ قطعنامه‌ای در خصوص به رسمیت شمردن حق بر شادی و جستجوی خوشبختی تصویب نموده که اقدام مثبتی تلقی می‌گردد، اما کافی نیست، لذا تدوین یک سند حقوق بشری بین‌المللی که به‌صورت جامع این حق را تبیین و تشریح نماید، ضرورت دارد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- انصاریان، حسین. اهل بیت علیهم السلام - عرشیان فرش نشین. قم، نشر دارالعرفان، ۱۳۸۴.
- انصاریان، مجتبی. «حق بر شادی». جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۱، ۳۷ (۱۳۹۹)، ۳۳-۵۷.
- Doi: 10.30465/scs.2020.27573.2111
- توتونچیان، مه‌ری. «حق بر شادی کودکان جلوه‌ای از حقوق بشر در عصر مدرن». پژوهش‌های حقوقی میان‌رشته‌ای، ۱، ۱ (۱۳۹۹)، ۴۷.
- دادخواه، محمدعلی. شادی، حق فراموش‌شده. تهران: نشر کلاس، ۱۳۹۵.
- دادخواه، محمدعلی. «غم مده، آه مده، جز به طرب راه مده؛ شادی حق موروثی». کانون وکلا، ۲۴۲، ۷۱ (۱۳۹۸)، ۵۶-۶۴.
- ذاکریان، مهدی. مفاهیم کلیدی حقوق بشر بین‌المللی. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۳.
- صدوق، محمد بن علی. علل الشرایع. نجف، المکتبه الحیدریه، ۱۳۸۵ ق.
- فریدمن، میلتن. سرمایه‌داری و آزادی. ترجمه غلامرضا رشیدی. تهران: نشر نی، ۱۳۷۷.
- کلاین، اشتفان. علم شادکامی. ترجمه نغمه صفاریان‌پور. تهران، فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۴.
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تحقیق علی‌اکبر الغفاری. تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۸۹ ق.
- محدث نوری، میرزا حسین. مستدرک الوسائل. جلد ۱۲. قم: مؤسسه آل‌ال‌بیت لإحياء التراث، ۱۴۰۸ ق.
- محمودی، مریم. «تأثیر فناوری فضایی بر حقوق بشر». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.
- مؤمنی‌راد، احمد، ساناز بهبودی کلهری و سیدحسین ملکوتی هشتجین. «نیازهای زیستی انسانی به‌مثابه بنیان حقوق بشر و بازتاب آن در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و قانون اساسی ایران». پژوهش‌های حقوقی (مقالات آماده انتشار)، (۱۴۰۱).

Doi:10.48300/jlr.2022.347398.2088

ب) منابع انگلیسی

- "Inter-American Court of Human Rights, Case of the Workers of the Fireworks Factory in Santo Antônio de Jesus and their Families v. Brazil, judgement of 15 July 2020 (Preliminary objections, merits, reparations and costs)". Available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_407_ing.pdf
- Ada, Guven & Hajdini Bojana. "The Pursuit of Happiness as a Universal Human Right". In: Happiness And Contemporary Society: Conference Proceedings Volume. Lviv, March, 20-21, 2021, 124-129. <https://doi.org/10.31108/7.2021.27>.
- Charles, Patrick J. "Restoring 'Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness' in Our Constitutional Jurisprudence: An Exercise in Legal History". *William & Mary Bill of Rights Journal*, 20, 2(2011), 457-532.
- Chen, Lee. "The right to happiness and public policy: An obligation for the state or an individual choice?". *International Journal of Happiness and Development*, 5, 2(2019), 155-177.
- Conklin, Carli N. "The Origins of the Pursuit of Happiness", *Washington University Jurisprudence Review*, 7, 2(2015), 195-262.

- Corlatean, Titus. "Right to Happiness: A Challenge for International Organizations and Governments". Proceedings of the 14th International RAIS Conference, August 19-20, 2019. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3459597>
- Debs, Mira, Judith Kafka, Molly Vollman Makris and Allison Roda. "Happiness-oriented parents: An alternative perspective on privilege and choosing schools". *American Journal of Education*, 129, 2(2023), 145-176.
- Delle Fave A. "Eudaimonic and hedonic happiness". in: Alex C. Michalos. *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Dordrecht: Springer, 2014, 1999-2004. DOI:10.1007/978-3-031-17299-1_3778
- Erler, Edward J. *Property and the Pursuit of Happiness: Locke, the Declaration of Independence, Madison, and the Challenge of the Administrative State*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2019.
- Gudmundur, Alfredsson and Asbjørn Eide. *The Universal Declaration of Human Rights: A common standard of achievement*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2023.
- Helliwell, John F., Richard Layard & Jeffrey D. Sachs. "The happiness agenda: The next 10 years". World Happiness Report, 2023. Available at: https://files.worldhappiness.report/WHR23_Ch01.pdf.
- Henkin, Louis. "Revolutions and Constitutions". *Louisiana Law Review*, 45, 5(1989), 1023-1056.
- Ife, Jim, Karen Soldatić and Linda Briskman. *Human rights and social work*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Jefferson, Thomas. *The Constitution of the United States of America, the Declaration of Independence; And the Articles*. Washington: A & D Publishing, 2018.
- Kaczor, Christopher. "The Declaration of Independence: Inalienable Rights, the Creator, and the Political Order". *Nova et vetera*, 21, 1(2023), 249-274.
- Kim, Min Ji. "Happiness, politics and education reform in South Korea: building 'happy human capital' for the future". *Comparative Education*, 59, 4(2023), 489-505.
- Kuppens, Peter, Anu Realo & Ed Diener. "The role of positive and negative emotions in life satisfaction judgment across nations". *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1(2008), 66-75. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.1.66>
- Lafargue, Paul. *The right to be lazy and other writings*. New York: New York Review Books, 2022.
- Nowak, Manfred. *Introduction to the international human rights regime*. Leiden; Boston: Brill, 2021.
- Ramcharan, Bertrand G., Theodoor C. van Boven, Abdul G. Koroma and Inès French. *The Universality of Human Rights: A Handbook*. Leiden: Brill Nijhoff, 2023.
- United Nations. Resolution A/RES/66/281 adopted by the General Assembly on 28 June 2012. Available at: <http://undocs.org/A/RES/66/281>
- United Nations. *World Happiness Report 2020*. New York: United Nations, Sustainable Development Solutions Network, 2020.
- Van Norren, Dorine E. "The sustainable development goals viewed through gross national happiness, Ubuntu, and Buen Vivir". *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 20, 3(2020), 431-458.
- Whitaker, Julia and Alison Tonkin. *Play and Health in Childhood: A Rights-based Approach*. New York: Routledge, 2023.
- Yadav, Vijay Shankar and Brijmohan Singh. "Evaluating the Human Rights Perspective on Sustainable Development Goals Accessible Health Coverage". *Journal of Law and Sustainable Development*, 11, 6(2023), e1254-e1254.